

НЕВЕН

NEVEN

КУЛТУРА
КЊИЖЕВНОСТ
УМЕТНОСТ

ПРИЛОГ
СРПСКИХ НЕДЕЉНИХ
НОВИНА
У САРАДЊИ
СА ЗАДУЖБИНОМ
ЈАКОВА ИГЊАТОВИЋА

БУДИМПЕШТА
ДЕЦЕМБАР 2023

С оне стране реке (рад Споменке Путник)
На таласима снова (стр. 9)

Садржај

Драгомир Дујмов
ЦРЊАНСКИ И МАРАИ – ИЗЕНАЂУЈУЋЕ
ПОДУДАРНОСТИ ЖИВОТНИХ СУДБИНА

Маријета Вујичић
ШАНДОР МАРАИ „НАДГРОБНО СЛОВО” /
НАПОМЕНА ПРЕВОДИОЦА

Никола Ластих
КРИТИЧКИ ОСВРТ НА ЗБИРКУ
ПРИПОВЕДАКА ПЕТРА МИЛОШЕВИЋА
„НАЂИ ЋУ ДРУГОГ”

Петар Милошевић
КОЊ ПРЕД ОГЛЕДАЛОМ...

Драгомир Дујмов
САМОСТАЛНА ЗБИРКА АРСЕ ШОШИЋА

Давид Кеџман Дако
ЋИРИЛИЧНО ПЛАМЕН-СЛОВО

Милан Дујмов
СРБИ У ПАНТЕЛИЈИ

Драган Јаковљевић, Никола Ластих, Јована Вечић,
Давид Кеџман Дако, Ђорђе Нешић, Зоран
Меселџија, Милан Ђурић, Радивој Галић,
Грга Олах
ПЕСМЕ

Давид Кеџман Дако
НА ТАЛАСИМА СНОВА / ЛИКОВНЕ
МЕТАМОРФОЗЕ СПОМЕНКЕ ПУТНИК

Петар Милошевић
РЕАЛИЗАМ

Милан Дујмов
ВРЕДНА МОНОГРАФИЈА
О ПРОТИ МИХАИЛУ КРУНИЋУ

Драгомир Дујмов
„ИЗ ПРОШЛОСТИ БРЕМЕНСКИХ СРБА”,
НОВИ НАУЧНИ РАД МИЛАНА ДУЈМОВА

Предраг Мандић
СТУДИЈА О СРПСКОЈ ЦРКВИ
У НОВОМ СЕНТИВАНУ

Драгомир Дујмов
ДАМАРИ И НЕМИРИ
ПАТРИЈАРХА ЛУКИЈАНА

НЕВЕН 1982-1988.
Председник уређивачког одбора:
Стојан Вујичић (1933–2002)
НОВА СЕРИЈА од маја 2003.
Бивши главни уредник:
Петар Милошевић (1952–2021)
Уредништво: Драгомир Дујмов (главни уредник),
Милан Дујмов.

Материјална средства за објављивање
овог броја Невена обезбедила је
Српска самоуправа VII кварта, Будимпешта.

Црњански и Мараи – изненађујуће подударности животних судбина

Милош Црњански

Ретки су они књижевници који имају тако сличну судбину као што је то животна прича Милоша Црњанског (1893-1977) и Шандора Мараија (1900-1989). Обојица су рођена у бившој Аустроугарској монархији, завршавала елитне мађарске гимназије да би касније свако на свој начин кренуо по путоловним путањама књижевног стваралаштва. Мараи је као и Црњански писао прозу, поезију и драму. Ипак, оба литератора су најпознатија по својим прозним делима и песмама високог квалитета.

Оно што одишта повезује Црњанског и Мараија јесте судбина политичког емигранта, удес изгнаног књижевника, примораног да живи далеко од своје домовине и да своју отаџбину пронађе у красотата матерњег језика на којем ствара. О том усуду Црњански изјављује следеће: „У туђини се губи воља за радом, туђина увек смањује остварену количину рада (...) Значи само да се велики писац рађа и цвета само у свом родном крају”. „Нема туђиније судбине од писца без домовине, који пише упрозно своје дивне књиге”, написала је о свом мужу Мараијева супруга Лола.

О писању на матерњем језику Црњански вели: „Писати се може велико, изразити велико само на језику оне која нас је у мукама на свет донела и у говору детињства”. Мараијево схватање је веома блиско: „Мој матерњи језик је диван мађарски, једини језик на којем могу да говорим о свему оном, што је схватљиво и несхватљиво у животу. И њутати умет једино на мађарском о оном што за мене представља праву вредност.”

Милош Црњански је за време Другог светског рата, од августа 1941, па све до маја месеца 1945, радио као чиновник Владе Краљевине Југославије у Лондону. Страхујући од нове комунистичке власти у Југославији, која је ликвидирала на хиљаде интелектуалаца грађанског поимања политике и културе, Црњански је после завршетка рата одлучио да остане у Великој Британији. Као првенствени разлог послужило је његов лист „Идеје” (1934-1935) који је комунистичка власт (неправедно) прогласила „профашистичким гласилом”. Изгнанство Црњанског трајало је од 1941, па све до његовог повратка у Београд августа 1965. године.

Слична је судбина задесила и Шандора Мараија. Но, Мараијев егзил имао је две етапе. Први пут је напустио Мађарску пар месеци после слома Совјетске Мађарске Републике, октобра 1919. године, и то због свог краткотрајног сарадништва у пештанском комунистичком листу „Vörös Lobogó” („Црвени барјак”). Мада није био директно умешан у револуционарна догађања, плашећи се одмазде Хортијевог „белог терора”, Мараи је сматрао да је ипак сигурније да се извесно време склони у иностранство. Живео је у Немачкој и Француској све до 1928. године када се вратио у Мађарску.

Свакако је занимљиво да су оба врхунска интелектуалца, и Црњански, а такође и Мараи, страховала због последица свог ангажовања на пољу новинарства.

Друга етапа Мараијева емиграције почела је августа месеца 1948, а трајала је до краја свога живота 1989. године. Живео је наизменично у Европи (Швајцарска, Италија) и у Сједињеним Државама.

У млађим годинама Црњански, а такође и Мараи, писали су извештаје, путописе са ширег подручја Медитерана. Црњански је у пролеће 1921. године путовао по Италији са нескривеном жељом да упије древну снагу и енергију чаробног Апенинског полуострва. Захваљујући том путовању Црњански ће доцније написати књижицу „Љубав у Тоскани” (1930): „Полазио сам у Тоскану да се утопим у тишине белих саркофага, из којих је васкрснула стара, нолићанска мудрост, у којима беше сахрањена блуд и слатки разврат”.

После добијања награде Краљевске академије наука и уметности за роман „Сеобе” (1930) Црњански је путовао по Средоземном мору и слао веома запажене написе из Шпаније београдском листу „Време” (1933). Мараи, пак, нешто раније, као извештач немачког листа „Frankfurter Zeitung” посетио је Египат, Палестину, Сирију, Турску и Грчку и слао узбудљиве путописе (1927).

Занимљиво је да су оба писца посебно била емотивно везана за Напуљ, о чему сведоче бројни записи. Црњански у свом делу „Код Хиперборејаца”, а Мараи у својим белешкама „Дневник 1945-1957”.

Изненађујуће су и бројне друге подударности. Уочљиви су и многи сродни мотиви које су користили током свог књижевног стваралаштва. Тако, на пример, мотив и симболика Итаке појављује се како код Црњанског, тако и код Мараија. Итака је острво краља Одисеја, познатог античког јунака, ратника повратника из Тројанског рата. Поменуто острво се код оба књижевника појављује као симбол чежње за домом и отаџбином. „Лирика Итаке” Милоша Црњанског стварана је између 1912. и 1918. године, а дело „Итака и коментари” настало је у годинама тешко подношљивог егзила.

Мараијев роман „Béke Ithakában” („Мир у Итаки”) такође је писан далеко од домовине, током 1950. и 1951. године. У случају оба књижевна дела главни мотив је, као и у епу о Одисеју, судбина ратника повратника из дугогодишњег крвавог рата.

Оно што такође повезује књижевно стваралаштво Црњанског и Мараија јесте употреба познате драмске схеме међусобне повезаности главних јунака, то јест, веза у оквиру постојећег (љубавног, породичног, пријатељског) троугла. Оваква врста клишеа присутна је у делима оба писца. Код Црњанског то је познати љубавни троугао у роману „Сеобе” (Прва књига) (1929) између Вука Исаковића, његове супруге Дафине, и Вуковог млађег брата Аранђела. Код Мараија се први пут помиње мотив драмског троугла у приповеци „Драма у Волоски” („Dráma Voloscában”) (1939). Ову драмску схему налазимо и у свим његовим драмским делима од којих овом приликом издвајамо „Авантура” („Kaland”) (1940), „Кошички грађани” („A kassai polgárok”) (1942), и „Господин из Венеције” („Egy úr Velencéből”) (1958).

Постоји још једна чињеница која спаја наша два главна јунака. И Мараи и Црњански водили су дневник. О томе српски књижевник пише следеће: „Ја сам за време рата имао дневник који сам вукао за собом, као неку купусару. Био је страшно нарастао.” Мараи, пак, овако коментарише чин писања дневника: „Вођење овог дневника треба да схватам озбиљније, јер он све упија, просто ме увлачи у себе – годинама то ми је једини начин бекства, а понекад ми се чини, да бежим у овај дневник не само од света већ и од слова.”

Такође може да буде занимљиво да су супруге Шандора Мараија, Илона Мацнер „Лола”, као и Милоша Црњанског, Видосава Ружић, биле веома привржене својим мужевима. Ове хероине, које одишта заслужују овај назив, остајале су уз своје мужеве у најкобнијим, и у најизазовнијим тренуцима живота. Оне су често пружале утеху и давале неисцрпну снагу својим супружницима, поготово у часовима најтежих материјалних оскудица, душевних криза и животних недаћа које су их задесиле у егзилу. Дајући све од себе, Лола се запослила у робној кући на одељењу за порцелан, док је Вида шила лутке за децу које су затим продаване.

Мараи је са својом животном сапутницом провео шездесет и две године у браку, док је брак Црњанског трајао педесет и шест година.

Живот у изгнанству је био пун непријатности, разочарења, материјалне неизвесности, па и понижења. Милош Црњански је био приморан да се извесно време издржава као продавац ципела, Мараи је, пак, био привремено запослен у студију Радио Слободна Европа. Поред свих постојећих оскудица и недаћа обојица су преживљавала и посебно тешке тренутке беде и потиштености. Тако, није никакво чудо што су, покаткад, клонула духа размишљали о самоубиству.

Такве страхотне мисли мучиле су и Милоша Црњанског и Шандора Мараија. Говорећи о свом делу „Роман о Лондону”, Црњански је оставио овај изненађујући запис: „Роман сам писао у Финчлију, у предграђу Лондона 1946-47. Када сам са својом женом био врло близу самоубиства.”

Мараи, пак, последњег дана 1984. године размишљао је о могућем заједничком самоубиству са супругом која је тада била већ потпуно слепа и глува. „Смрт у двоје, у исто време, био би највећи поклон за обоје”, записао је Мараи у свој дневник.

На крају свога живота, обојица су се одрекла даљег битисања и постојања у овом пролазном, земаљском свету. Као да је изјава времешног Црњанског била њихова заједничка сентенца: „Када човек не може више ништа да ради, не треба ни да живи.”

Остало је забележено да је пар дана пре свога уснућа Црњански одбио да узима лекове, храну и воду. Црњански није желео даље да живи. Мараи је, пак, после Лолине смрти, изгубивши свој највернији ослонац у животу, те страхујући од усамљености, од неизлечиве болести и онемоћалости, одабрао радикалан потез. Прекратио је себи живот ватреним оружјем.

Но, вратимо се часком једном узбудљивом питању које просто копка човека: Да ли су знали један за другог? Црњански је, по свему судећи, могао да зна за Мараија, већ и стога што је у његовом листу „Идеје” Тодор Манојловић (1883-1968) почетком октобра 1934. године објавио свој приказ новог Мараијевог романа „A sziget” („Острво”) који је штампан исте године код будимпештанског издавача „Nyugat” („Запад”).

Немамо поузданих података о томе да ли је Мараи, евентуално, знао за Црњанског. О тој дилеми Горана С. Раичевић, професор Филозофског филозофског факултета у Новом Саду, у свом раду „Невидљиве везе: Милош Црњански и Шандор Мараи” (2019) пише следеће: „Црњански је мађарски језик говорио као матерњи српски, а знамо да је пратио оно што се догађа на мађарској књижевној сцени, да је двадесетих година са мађарског преводио позоришне комаде, а највероватније и детективски роман Подземни клуб, а познато је и да су обојица били и активни чланови националних ПЕН-центара (...) Са друге стране, Мараи је мађарски превод Црњанских Сеоба у преводу Золтана Чуке могао да има у рукама још те 1941. године. Такође, издање новосадског Форума...”

Драгомир Дујмов

Шандор Мараи

ШАНДОР МАРАИ (1900–1989)

Надгробно слово

Видите, братије, очима својим, шта смо.
Јакоже прах и пепео.

Распадају нам се успомене попут прастарих тканина.
Умеш ли да спојиш још Маргитино острво и успомене?
Све иверје је, парампарчад, стара драгулија.
Порасте брада мртвацу, име твоје само бива обичан податак.
Језик нам се пара, кида, а драгоцене речи,
Сушећи се под непцем, постају прах.
„Лептир”, „бисер”, „срце” – ништа од онога што је било,
Када је песник још испевавао своју песму језиком породице,
И људи су га разумевали као песму дадиље
Као што дете разуме у сну све, док плачљиво дремуцка.
Лупање срца нам је тајни разговор, док су снови као у лупежа,
Дете одговара: о.к., док му читаш Толдија.
Свештеник над ковчегом нам већ шпански мрмља:
„Опоколише ме муке адске, пресреташе ме замке смртне...!”
У Охају, у руднику, запињу ти руке,
Док пијук прсне, опада ти акценат са имена.
Зуји Тиренско море и чујеш речи Бабича,
У аустралијској ноћи чујеш харфу Крудијеву.
Они нам говоре још гласом дубоких, поруку духова,
Памти твоје тело, као рођак даљи.
И још ускликнеш: „Не може да толико светих снага...”
Али већ знаш: Може... И копаш железно
У Тирингији. Поште нема. Нико не сме да ти пише.
Сваки сандук без знака, мртваца не оплакују.
Конзул са жваком, бесан, брише наочаре,
Очито мрзи документе, печате.
Добије месечно хиљадарку и ауто.
На столу му стоје фотке Mistress и baby.
Ко је њему Ади? Шта народ? Шта хиљаду година?
Поезија и музика?
Речи Арања?... Колорит Рипла? Дивљи дух Бартока?

„Не може бити да толико срца...” Буди миран. Може.
Велесиле ће да размене дугачке поруке.
Ти само ћути, и пази. А да знаш, већ је жив тај мали шакал,
Што ће на твој афричком гробу ноктима да копа.
Већ расте и дивљи кактус, који ти име покрива,
На мексичком крсту на гробу, да те и не траже.
Мислиш ли још да си жив?... Негде?... И ако другде не,
У срцима твоје браће?... Не, ово је сан, што је још горе.
Чујеш још хротање и тужбу: „Брат издаје брата...”
Глас онесвешћено: „Нека твоје усне заћуте...”
Стење други: „Ко у даљини народ оплакује...”
Још један вели: „Не да се омрзне.”
Дакле: Кеер smiling. И не питај никога: зашто?
Или ово: „Да ли сам био гори од ових?...” Био си Мађар, зато.
И био си Естонац, Литванац, Румун... Сад ћути и плати.
Прошли су и Астеци. Биће како треба да буде.
Велики научник да те ископа једном као аварску коњску главу,
А радиоактивни прах покрије земљу.
Трпи што тамо ниси човек, већ само класни непријатељ.
Трпи што овде ниси човек, само си на формули бројка.
Трпи што Бог трпи ово, и дивље пенасто небо
Не шаље муње горуће – мудрост је корисна та.
Насмеши се када ти целат језик ишчупа,
Захвали се и у ковчегу, ако си имао кога да те копа.
Чувај сулудо своје атрибуте, снове,
Немој ни бекнути, када ти boss изброји зубе.
Стисни још своје крпе у завежљај, јадне
Успомене: прамен косе, фотографију, песму –
Јер ти остаје само ово. Још да избројиш као циција
Кестенове у Мико улици, свих седам,
И што ти Ђено није вратио том Шелија,
И нема више коме ни целат да продаје конопац,
Нерви нам се суше, а крв пресахне и мозак,
Видите братије, шта смо?
Јакоже прах и пепео...

(Посилипо, 1950)

Превела Маријета Вујичић

Напомена преводиоца

Шандор Марай

Шандор Марай (1900–1989) је песму – ипак да кажемо, свој драмски монолог – написао у емиграцији, када је боравио у Италији (место Посилипо, изнад Напуља), 1950. године, а објавио је у Минхену 1978. године у књизи „Делфин гледа уназад” (*A delfin visszanézett*).

Марай је напустио Мађарску 1948. године. Живео је по Швајцарској, по Италији, у Њујорку, а задње деценије, до смрти, у Сан Дијегу (Калифорнија).

Када је *Надгробно слово* 1956. године за време мађарске револуције прочитано на „Радио Слободна Европа” (у Мађарској илегалан, али је ипак био најслушанији радио канал), неки су дошли илегалним путем до прекуцаног текста, који је

затим прекуцавањем кружио међу интелектуалцима у Мађарској... Али је писац био у својој земљи под забраном још деценијама, све до 1989, када је већ било могуће да му се име помене, о њему говори и од њега се помало чак цитира...

Сам писац није дао дозволу на издавање својих дела у Мађарској, док су совјетске трупе присутне у земљи. А није желео ни да се врати.

Испоштујући његов захтев, дела су му овјављена у Мађарској тек од 1990. године.

Читаоцима су вероватно уочљива уплетана стихова (ови стихови су само мађарским читаоцима познати) и архаизама. Тако и српски превод започиње архајским српским језиком Библије.

Наслов, као почетак и крај песме алудира на „Надгробно слово” што је под тим насловом најстарији забележен текст на мађарском језику, и налази се у рукописној књизи која је настала крајем XII века.

Даље, има алузија на мађарске песнице, писце (Ендре Ади, Михаљ Бабич, Ђула Круди), као и друге уметнике (Сликар Јожеф Рипл-Ронаи, или композитор Бела Барток). У емиграцији су те културолошке успомене одржавале многе Мађаре и представљале једину спону између наде – или безнадежности? – и стварног живота.

Стихови уплетени од песника Михаља Верешмрти („Не може бити да толико светих снага...” и „Не може бити да толико срца...”), или Михаља Томпе („Брат издаје брата...” „Нека твоје усне заћуте...” „Ко у даљини народ оплакује...” „Не да се омрзне...”) евоцирају и епоху мађарске историје 19. века када су ови стихови испевани као и једини роман песника Шандора Петефија („Целатов конопац”).

Додајмо још, ако се од читалаца неко нађе у Будимпешти: од кестена понеко дрво још увек стоји у улици Мико, у Будиму, где је Марай станао пре рата, али су куће у тој улици и цело

околини биле тешко оштећене или порушене од бомбардовања за време Другог светског рата. Марайев стан са библиотеком претворен је у рушевине, у „парампарчад...” Данас стоји његова биста у тој стрмој улици, у подножју тврђаве.

На крају, за млађу генерацију ипак још мало фактографије, да би било схватљиво, шта значи „Поште нема. Нико не сме да ти пише.” После Другог светског рата, победом комунистичке власти и диктатуре у Мађарској била је строга цензура (што је постојала све до укинућа совјетизације, дакле до промене режима).

Цензура поште (као и цензура свих издавачких кућа и штампе) била је најригорознија 50-их година. Онај, ко је имао некога из породице или из пријатељског круга у емиграцији (а било је много таквих!), није смео да се дописује са њим (ако је чак и знао његову адресу). Додуше, ни емигрант се није јавио директно у домовину да не би довео у незгодну ситуацију адресанта: наиме полиција би одмах открила везу, што опет не би остало без „заслужене” последице на дотичног. Свако је тада био „сумњив”! Најчешће се „дописивало” неким заобилазним путем: ако се неко јавио из иностранства, то није чинио директно, него трећој особи – и само ближе, поузданом познанику – по могућству опет негде у иностранству, а тај познаник те вести од њега, опет својим заобилазним путем, пренео је адресанту тако, да је писмо преместио у безначајну коверту: пошиљалац је на коверти означен као фиктивно име са фиктивном (локалном, мађарском) адресом. Други пут, посредник је преписивао кратки текст на обичну дописницу или разгледницу, али је све увек предао на пошти негде у мађарској провинцији.

Марай је по свом избору провео живот у физичкој и духовној, унутрашњој емиграцији. Тешка судбина, али је током свог века успео да оствари своју слободу стварања.

После смрти супруге пао је у депресију, и под старост је извршио самоубиство.

М. В.

Потпис Шандора Марайа

НИКОЛА ЛАСТИЋ

Критички осврт на збирку приповедака Петра Милошевића „Наћи ћу другог”

Ове године се навршава 29 година од првог издања белетристичке прозе књижевника Петра Милошевића. Поред превода осталих литерарних остварења овог писца 2021. објављен је превод са српског на мађарски језик збирке „Наћи ћу другог”. Петар Милошевић је сам превео своју прозу на мађарски, стварајући тако, по сопственом сведочењу, сасвим нова, самостална дела. Прошле године славили смо 95. годишњицу објављивања филозофске расправе „Биће и време” Мартина Хајдегера.

Завршивши све своје подухвате на пољу превода својих књижевних дела на мађарски језик и приводећи крају коначну верзију литерарног додатка Српских недељних новина „Невен”, Петар Милошевић је преминуо у шездесетдеветој години свога живота новембра 2021. године.

Милошевићеве две најуспелије новеле које се налазе у збирци „Наћи ћу другог” јесу прва и последња. У њима се прожима феномен „света” наше планете 70-их и 80-их година XX века и повезује сва насеља, почев од Лондона па све до Помаза, творећи тако и поставши понаособ „глобално село”. У тим приповеткама брише се дихотомија урбаног и руралног, неразвијеног и развијеног, све се униформише, систематизује и смешта у једнообразне калупе, изједначава се поистовећује, и рационализује. Све се своди на „разумну” меру. Поједностављује се до и преко границе апсурда, и тиме постаје разумљиво за сваког. Све се упрошћава. Комплексност микро- и макроkozмоса се покушава извести и свести на један принцип, на мали број схема које су јединствене, а тиме и једноличне. Но, ипак, оне су веома лако објашњиве и приступачне, а истовремено не изискују ни интелектуални ни емотивни напор.

Међутим, литература друге половине XX и прве половине XXI века одбацује идеју свемогућег центра, дајући предност полифониčnosti. Универзализам Запада има своје корене у антици, у хеленизму, ренесанси, а такође и у идеологији римског царства. Затим у хришћанској идеји, а има своје пандане и у комунизму Совјетског Савеза да би на крају интернационализам Запада апсорбовао интернационализам комуниста у Кини и Русији, које су, дакако, и пре социјалистичке ере имале сопствени универзализам. Ипак, западноевропска и северноамеричка цивилизација прогутавши читаву планету, нија могла да свари сва локална обележја и све посебности, да прилагоди и уподоби са својим системом размишљања и вредносне структуре. Мађари су успели да очувају специфични карактер свог угрофинског језика. Срби су пак сачували ћирилицу, не одбацујући притом латинично писмо. На тај начин успели су да сачувају свој идентитет који има и западне и источне корене. Ја на овај начин интерпретирам мешање два српска писма у делима Петра Милошевића.

Ово је време када се питања слободе и правде, универзализма и посебности, идентитета и развоја, вредности и реализације стално постављају изнова.

Вредности слободе и правде већ се средином XX века постављају на нове основе у књижевности и филозофији што је разумљиво после трауме које је доживело човечанство у Другом и Првом светском рату. Селинцер и Сартр настоје да људе и свет прикажу онаквим какви они заправо јесу, одбацујући притом друштвену детерминисаност сваке индивидуе и црно-белу технику представљања ликова у ери романтизма. Они скрећу пажњу на непосредну повезаност појединца са бивством. У вези са тим Цером Д. Селинцер и Жан-Пол Сартр указују на слободу човека да оствари себе и своје аутентично бивство чиме доспева изван домаћаја небића и као такво егзистенцијално стварање има обавезу да сноси одговорност за своје поступке. По Хајдегеру у његовом бив-

ствујућем су спојени бескрај и ограниченост времена, друштвени морал и етос бивства без остатка.

По песнику Бранку Миљковићу, свака индивидуа прожета умом постојања, а посебно уметник, требало би да следи путоказе сопственог бића и да их чита као поезију и прозу. Литератор би тако требало да поступи док пише песме, приповетке или романе како би и његови читаоци могли писати виртуелне стихове. Читаоци би, тако, својом маштом творили нове светове, живећи живот достојан људском бивствујућем. Ово је поред Миљковића декларисао и Жак Дерида, па и други теоретичари постмодернизма. Петар Милошевић је својим опусом ове идеје спровео у дело. Овај мађоничар речи прочитао је дамаре свог аутентичног бивствујућег бића и читајући своје песме, приповетке и романе, написао је сасвим нове, а у суштини са прочитаним остварењима идентичне стихове и прозна дела.

Кроз песничко и пишчево деловање, креативност и машту, истовремено писање, које је уједно и читање сопствених умотворина, као и кроз сарадњу самог читаоца Милошевићевих дела – чију деконструисаност до пуноће целине доводи читалац – кроз његово креативно читање и његову уобразиљу проговара језик. Односно два језика, српски и мађарски. Давањем израза суштини постојања, писац преводићи своја дела, у ствари, ствара нова дела. Проведством језика бивство указује на сопствени начин на есенцију бића, која је суштински језичка, реторизовано језичка, тумачећи је другим идиомом, саобразно свом углу схватања.

Вредности универзализма, посебности, идентитета, напретка, духа и реализације такође се постављају на сасвим нове темеље.

На путу њиховог остварења није се испречила супстанцијална реалност и недостатак материјалних средстава или демократских установа. Овде се појавила мрачна страна индивидуалне и колективне свести присталица левих и десних конзервативаца, присталица плурализма и неолиберализма, индустријског развоја и принципа безобзирне профитабилности. Ту се уочава и негативна страна потрошачког друштва и неповредности приватне својине спољнополитичког статуска као и свестране безбедности, следбеника принципа једноумља, униформисаности а такође и принципа опстати по сваку цену.

Одржати свој положај, каријеру, а погодности искористити у потпуности.

Обе стране позивају се на племените идеје и идеале, свеједно да ли се ради о неотомизму и демократизму или већ о марксизму и стаљинизму. На уличним плакатима и транспарентима, на таласима разгласа и телевизије, на новинским страницама и данас, после смене режима сведоци смо нове идеолошке распоућености. Сада се истичу вредности: Бог, отаџбина, и породица, с једне, а с друге стране слобода, равноправност и социјална правда, а обе су сагласне да је решење материјално и духовно благостање, и напредак у сваком погледу, што свака страна тумачи на себи својствен начин.

Пракса показује да су ове племените мисли осенчене нетрпељивошћу, расизмом, ускогрудношћу, хипокризијом и својерсном шизофренијом, волонтиризмом, потрошачким менталитетом и конформизмом, милитантношћу, идеолошком заслепљеношћу, агресивношћу и завишћу, бездушном надгор-

њавању, интригама и корумпираношћу у свим областима живота. Затим загађивањем околине, поквареношћу и лицемерјем, трком за моћи, влашћу, свемоћу и пакости.

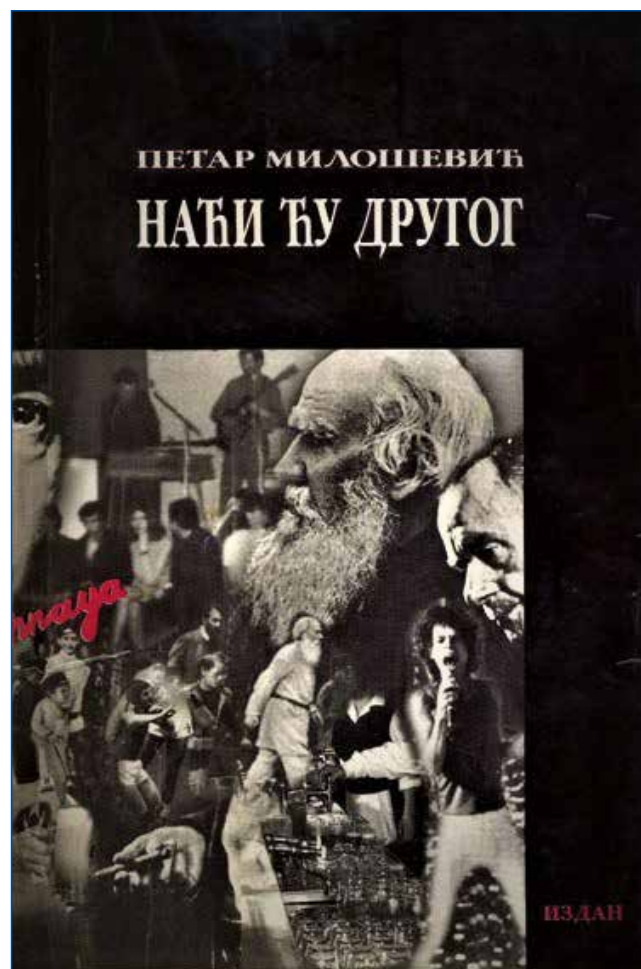
Највећа опасност по оба ова система, а сада систему прети слободарски бунт омладине која је јавно иступала шездесетих и седамдесетих година XX века, баштинећи духовне темеље европског хуманизма очуваног кроз векове. У њему налазе место и Исус и Буда, сексуална револуција, љубав, солидарност, индивидуализам, идеал заједништва и узajамности на добровољној основи као и идеја мира међу зараћеним хемисферама, религијама, народима, расама и сукобљеним друштвеним групама. Протагонисти приповедака збирке „Наћи ћу другог” потичу управо из овог миљеа.

Њихов скривени етос и бунт против система у којем се у име култа здравља и нормале, у име реда и „здравог разума”, као и у име напретка, лукративности и морала убија љубав и хуманост, право на различитост и мир којем одвајкада прети беспопштена борба у оквиру мира за влашћу и богатством. У овом систему закони, етички обзир, као и привид слободе и равноправности штите јаке, покварене и лицемере.

Шездесетоосмашка омладина неће да се повињује проходалој лажи, по потреби подгреваној, о оправданости и неминовности рата међу верама, расама, народима и међу друштвеним групама, класама иза којих стоје лични политички интереси.

У две „приче”, на почетку и крају књиге „Наћи ћу другог”, спојена су два схватања времена – Бергсоново и Хајдегерово, дакле, модернистичко и постмодернистичко.

У овој првој новели збирке имамо класичну фабулу са много обрта док два сижеа који их структурирају и уоквирују узajамно се деконструирају. Први сиже је модернистички и бергсоновски, у којем радњу покреће елан витал код трију протагониста: Мрље, Антилопе и Коња. Крајњи исход одређују тенденције које превазилазе конфликте а које узрокују исте те бергсоновске тенденције када се сукобљавају са негативним телесним енергијама материје које би да приземље „елан витал” у вербалне и физичке колизије, али им то никако не полази за руком. Бергсоновско схватање времена радњу усмерава у правцу раскида Мрље и Коња без сукобљавања Мрље и Анти-

лопе, млађе од супруге Коња. То потврђује и мото новеле, поистовeћујући Рахилу са љубавником Коња. Антилопа живи у свом времену и за њу је основно питање – питање зрелости. Она жели да што пре постане зрела, и да са том својом зрелошћу повеже своју младост, односно младалачку лепоту, и тиме да освоји Коња. Искључиво за себе. Анегдота „Тајмизмани” ослобађа време од примерености смрти, а епизода у „Луци” кад Какђела клечећи плеше са Мрљом, лишава време окова који спутавају његово напредовање у бескрај неограничености. То указује на то да конфликт треба да реши Коњ, враћајући се свом аутентичном бивствујућем што централни лик и спроводи у дело убеђен у далекосежне последице одлуке коју је донео у корист Антилопе. Он живи у времену своје вечности, а у исти мах и у време своје смртности. Време вечности му налаже да се определи за Мрљу, за продурљиву лепоту Мрље која сеже у неоглед прошлости и далеке будућности, што би га учинило да разоткрије своје право Ја. Међутим, одлука за Антилопу значила би одређеност за невиност, неисквареност и младост. Јединство тела и душе која једино може да му подари пуноћу бића, аутентичност сопствене егзистенције у тренутку што открива прозирност и скривеност бивства и њега самог као бивствујућег.

Сви протагонисти се мењају. Мрља се одриче Коња наизглед трајно, Коњ се пак дефинитивно одређује за своје аутентично бивствујуће. Но, пред крај Антилопа се такође одриче љубави Коња у корист његове законите жене. Хајдегеровско схватање времена деконструише модернистички сиже. Какђели се отвара простор у будућности који разоткрива онтичку заповест бића, у садашњости новеле. Опис Рахилине хаљине у тетралогји о Јосифу поклапа се са изгледом руха Мрље када у станици Антилопу фасцинира веома леп изглед њене супарнице, дакле, и овде се открива, то јест отвара онтичка могућност, шанса за остварење и спровођење повратка у аутентичност бића и бивства у прошлости, а све са циљем да би се

поновила и разоткрила ова могућност у садашњости новеле.

По Хајдегеровом поимању бивствујућег и бића осенченост живота смрћу надахује, а иза ње се може крити бесконачност умирања и поновног рађања што такође може да послужи као стваралачка инспирација. Овакву интерпретацију времена и надахнућа можемо ишчитати, односно применити на анегдоту тајмизмани.

У духу овакве концепције може се дефинисати укупна постмодернистичка визија бивства и времена, гледања на изворишта стварања код уметника и код људи уопште.

У овом духу конципирано хајдегеровско схватање времена и радње књижевних дела у приповеци, опет, писац деконструише модернистичко виђење: Мрља је та која одабрана за плес од стране Тепсије, а не Антилопа. Коњ пак није у стању да подели љубав коју осећа према свом детету, рођеном од своје законите жене и потенцијалног заједничког детета са Антилопом, и обрнуто. Коњ је пијан кад је суочен са одговорношћу коју треба да сноси за своје дете, и бежи у крчму и алкохол. Селидба у подстанарство своје љубавнице претвара се у пародију и бурлеску да би на крају Антилопа која је на почетку новеле била спремна како на вербални тако и на физички обрачун са Мрљом, сада већ у духу постмодернизма, а под утицајем разоткривеног бивства, одриче се улоге љубавнице у корист супруге Коња. На овај начин конципирана интерпретација времена и надахнућа може се ишчитати односно применити на анегдоту „Тајмизмани”. У другим поглављима збирке „Наћи ћу другог” преовладава модернистички поглед на свет, берђајевски православно-егзистенцијалистички концепт: у новелама „Научни скуп” и „Наћи ћу другог”.

Петар Милошевић ће у свом роману „London, Помаз” учинити одлучан искорак у правцу постмодернизма.

На плану форме можемо установити да Милошевић прво ствара мање целине да би их потом сместио у оквире ширих ентитета, при чему мањи саставни делови чине потпуно и компакт-

ну целину за себе, а да се при томе организује и својој свеукупности уклапају у веће текстуралне јединице, целовите и кохерентне, јединствене и пунозначне. Међутим, при крају те целине су намерно окрњене и вешто деконструисане, а све у интересу да инспиришу и подстакну ствараоца на писање нових анегдота, епизода и поглавља приповедака и романа.

Одлика Милошевићевих прозних дела, о чему до сада није било речи, јесте хумор, иронија, изобличавање и подсмех којем су подвргнуте неаутентичне али својој суштини верне личности, у стањима прелаза из оригиналности у неаутентичност, и обрнуто.

Хумор и подсмех извиру из модернистичког концепта приповедања које је у сталном непоследном и живом контакту са будућношћу радње и ликова, у својству читалаца и оцењивача сопствених поступака у делу, као и из окренутости будућности која је у органској вези. То примећујемо и у случају анегдоте „Тајмизмани”, са чињеницом колико је Коњ пијан и/или трезан (тек поднапит), јер у овом стању он постаје аутентичан, потпуно наклоњен Мрљи или Антилопи, у оба случаја, без резерве и без остатка. То долази до потпуног изражаја у полифоничним, нечујним репликама Антилопе и Мрље, дате управним говором, као и у предмету „приче” „Тајмизмани” који јесте повратак из ванвременског стања у време садашњости примереног смрти, животу и бивствујућем. Коњ разапет у рупи ограде, попут Христа на крсту, или као Бодлеров албатрос на палуби брода, односно реалног света, изложен је погледима светине, у нашем случају старог брачног пара, којем упућује своје речи. Милошевић помоћу бергсоновских и киркегоровских појмова, квалификовани, свежајећи и јединствен карактер феномена „време”, траје све до оне тачке када се испоставља да стари супружници говоре искључиво енглески, додајући своме предавању и „Слово” да се ништа страшно не дешава, да се не ради о крађи и бекству, већ о незгоди, о сасвим нормалној ситуацији, о посве обичној и прикладној свакидашњици. ■

ПЕТАР МИЛОШЕВИЋ

Коњ пред огледалом...

Дечачке главе с таквом фризуром оне јесени су ницале као печурке. Маторци су шизили од немоћног беса. Како да терају младиће на шишање када им је коса натраг краћа него њихова? А ипак толико другачија и изазовна да су професори и родитељи добијали нападе страсти да своје питомце и синове спопадне и почупају.

Та фризура, установио је Коњ пред огледалом, још и сада, после двадесет година, делује царски. Из спаваће собе дерао се Мик Цегер, а Коњ је грубим фротирским пешкиром, сасвим непотребно и помало мазохистички, трљао свој нови бодљикави затиљак.

Једна недоумица је, наиме, ипак постојала. Постојала је опасност од Ашенбаховог синдрома. Проверио је у лексикону и запрепастио се. Када је писао Смрт у Венецији, Томас Ман је имао тачно толико година као сада он, овде пред огледалом! Није ли дакле и Коњ трагикомичан са тим штрицањем, исто као онај маторко који је у Венецији одапнуо, а за кога писац проклето прецизно каже да често посећује фризера и пристаје да му овај фарба и ондулира косу.

– Јарац матори – одмахнуо је најзад, пошто му се нова фризура јако допадала, а и шта би му преостало: да залепи што је ошишао?

✱

– Попустите ми сви, каже Рембо – рекао је Коњ Мишу кога је затекао код шанка. – Будимо апсолутно модерни.

Тражио је још два пива које им је наточила Ирина, коју је Цедевита на основу Коњеве препоруке задржала као келнерицу. На отварању обновљене „Луке” шефица се упицањила и ди-

риговала је особљу зајапурена од радости, узбуђења и бриге да све буде у реду, разметала се и гурала, поздрављала и забављала госте познате и непознате, разговарала је и послуживала и страшно се трудила, али је у ствари само правила гужву и сметала Ирени и девојкама које су на великим тацнама разносиле пенушаво пиво, исто као некада у Омладинском парку где је цена увек била округла према важећим новчаницама да се не би морао враћати кусур, па су келнерице кроз све већу масу јездиле са заљуљаним задњицама у тесним митићима и држале тацне високо, допола на рамену, а гости су узимали кригле сами и бацали паре у мокар послужник.

Мишу та варијанта није одговарала, пошто је растом био тако мали да није могао да дохвати тацну, зато се усидрио код шанка, мада је и овде морао да стане на прсте.

Када је Коњ ушао, Миш је почео да се клибери и с детињастом радошћу је изваљив брадату шалу о спавању у парку где је Коња погазила машина за шишање траве.

– Данас сваки кретен носи дугачку косу! – дувао је Коњ дим равно у Мишеву њушку пошто се овај није одвикао да се свом саговорнику непријатно уноси у лице. – Сада и професори, директори, политичари, па и пајкани и официри, сви носе косу преко ушију и крагне. А гори су него Скакавац!

– То је немогуће! Од Скакавца, буразеру, нема горег – церекао се Миш, док се несвесно погладио по коси. Као толико пута у гимназији, поред Коња осетио се опет неотесаним. Својом полудугачком масном фризуром, на ногама с Адидасовим патикама и у фабрички излизаним фармеркама и мајици са крокодилом, одједном је схватио да изгледа селјачки. Гледао је у Коња и није разумео шта је оно што га чини толико другачијим и изненађујућим.

(Одломак из књиге „Наћи ћу другог”)

Петар Милошевић

Самостална збирка Арсе Шошића

Арсо Шошић: „Иванско цвеће”, Задужбина Јакова Игњатовића, Српска самоуправа у Ержебетварошу, Будимпешта, 2023

Листајући пожутеле странице старог „Народног календара” из далеке 1984. године, издање Демократског савеза Јужних Словена у Мађарској, налетих на веома занимљив чланак Петра Милошевића: „Арсо Шошић (Помаз 1901-1931)”. Прочитавши приказ о помашком песнику који је за собом оставио скромну свештицу пеничких и прозних остварења, у мени се појави посебна знатижеља.

Милошевић у свом приказу износи занимљиве детаље: „До сада једина пронађена свеска његових песама очигледно је коначни, чист препис стихова које садржи; нема у њој исправака, писана је уједначеним, исписаним, лепим рукописом. На првој страни свеске, као наслов пише »Дневник«, испод тога је мото: »Време лети, дани чезну (Као чунак мали) Ког низ воду тихо гоне (Ти немили вали)«.”

Истога трена почео сам да трагам за наведеним рукописом, надајући се да је он неким чудом ипак сачуван. Од појаве чланка уваженог универзитетског професора, књижевника и историчара књижевности прошло је замало четрдесет година. Плашио сам се да је рукопис можда и нестао. На моју велику жалост прва страна свеске са насловом и мотом није сачувана. Но, захваљујући труду и бризи професорке Бојане Чобан Симић, прве директорке самосталног Српског забавишта, основне школе и гимназије у Будимпешти, и врсног зналца историје Помаза и помашких Срба, поменутог рукописна свештица и данас постоји. Госпођа Бојана била је љубазна те ми је позајмила рукопис да га прегледам и да га припремам за штампу. Моја основна идеја је била да сачувам од заборава песме давно преминулог Арсе Шошића, болног младића, песника који се упокојио 9. маја 1931. године у родном Помазу, како нам одаје запис на надгробном споменику. Искрено речено, о литерарној делатности Арсе Шошића ништа нисам знао. После читања стручног текста Петра Милошевића који и сам признаје: „У јавности је тај наш песник потпуно непознат, о њему знају само рођаци и бивши, још живи пријатељи и познаници”, у мени се родила замисао да се Шошићеве песме и

прозни записи сачувају за будуће нараштаје Срба у Мађарској. У истом календару за 1984. годину, штампани су и одломци песама под насловом „Иванско цвеће” и „Милеси”.

У једном другом „Народном календару”, за 1989. годину, наишао сам на одељак прозног записа Арсе Шошића на почетку чланка Љубомира Ластиха: „Чобанац – село лепог романтичног предела”: „У дубокој долини кроз коју тече поточић простире се мало село обухваћено високим стеновитим брдима и шумама које на много места допиру до самог руба насеља, са малим лепим липама, високим тамним кестеновима и с решеткама на прозорима; обичаји су овде лепши, морал чистији него другде. На пољским путевима скоро на сваки десет корака по једно распеће. А у шуми Бунарчић куда многи ходочасници одлазе, много пута их можемо видети када појући пролазе селом. Овде нема новог начина рачунања времена, нити клопарања жељезнице. Тек силно цвеће! Цео предео је преплављен мирисом, јер овде се гаје руже као лале у Холандији.”

Ваља рећи да се наведени прозни текст не налази у рукописној свештици.

Петар Милошевић приликом објављивања песама помашког песника у „Народном календару” посебно је нагласио: „Пошто се песме Арсе Шошића овде обелодањују први пут, сматрао сам да их треба штампати потпуно у оригиналном облику, па нисам исправљао ни најочигледније језичке, правописне и типографске грешке”.

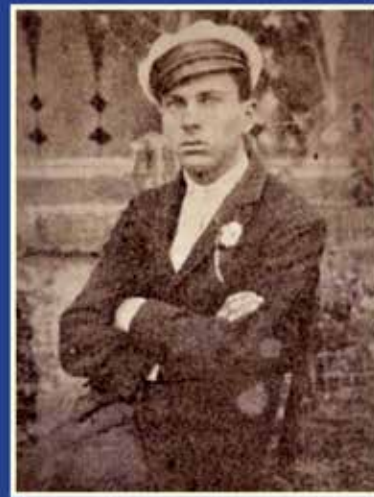
У овој збирци примењен је сличан приступ. Међутим, понеке изузетно грубе правописне грешке ипак су морале да буду исправљене, као што су: „отићићу, неможе, неznam, штаје, иван-дан, заблестасе, мађар, србин, мађарска, Бој на косову итд.”, док је у осталим случајевима остављен оригиналан, мада граматички погрешан, облик: „робство, пољубце,

Америци, тичје, страстно, нејди, понда, другчије, књиги, енглезки итд.”

Шошићев језик може бити веома занимљив како за лингвисте тако и за остале научнике. Наиме, у његовим песмама и прози богато је присутан колорит локалног говора: „ледак, саде, заш, цура, дубоко уздану, који већем погибосте, пуцаду, појиду, уздану, тица, мож, шта ћеду, измед, о јунакма и певаду, шарно цвеће, задирују, тавницу, њину, киту мрца, вишље, кадевница, засигра, деран, по правом зарашћеним, иду натраг, астал, прије, око трене, гробови своје жртве пуште, водем, видли, да се сиђе, она сва зажарена итд.” Тако Шошићева збирка може да послужи и као документат о говору помашких Срба првих деценија XX века.

Драгомир Дујмов

Арсо Шошић ИВАНСКО ЦВЕЋЕ

Ћирилично пламен-слово

(Жерава испод пепелишта)

Ти који си у време великог балканског чистиштва био активни учесник систематског пребирања, изношења, цепања и паљења књига, можда се тога више и не сећаш. А зашто би и памтио кад је то за тебе ништавно, тако безвредно, као такво и занемарљиво, па и сâм чин у ништењу нешто сасвим обично, сасвим нормално за створове од таквог соја.

Међу свим тим, иначе, све по ЈУСУ срећеним, каталогизованим књигама, које су већ у првим сатима судњег дана изнете из брижно прочишћених и проветрених градских и кућних библиотека у твојој, а некад и у делићу моје разорним земљотресом раскомадане земље, најлепше на свету, а можда и шире, замисли само, биле су и оне моје тањушне, у библиотекама једнако као и на гомилама, неприметне, готово анонимне и једвачујне збирке песама и прозе, за такозване одрасле читаоце, као и оне што су за децу и младе, за све који имају душу детину. Небитно за кога и какве да су биле, али, у једном пламу све са Нобелима, Пулицерима, Гонкурима, Сервантесима, Гетеима, Прешернима... са небројеним свекојаквим, у бесу, у слепилу, у тоталној помрачени у исти су мах спаљене, а само зато јер су

светлост дана угледале печатане ћиричним словом.

У време тог ђаволег пира, у време велике ломаче сачињене од небројених, вековима писаних, штампаних, скуљаних и уредно каталогизованих књига, твој тријумф над ћиричним пламен-словом, криком се, зверињом риком до самог се подножја неба успињао.

Ти се тога, наравно, с ралогом, више и не сећаш. Побогу, зашто би се тако нечег, по свему безвредног, у твој свету и ништавног, уопште и сећао кад тако нешто није ни ситница, ма и ништица је наспрам свега оног, опет у гомили, због чега се, дуго потом, у свом бунулу од језе ледиш и буђењем задуго не знаш ни ко си, ни одакле си, а тек шта би са собом без лепог сећања на себе некадашњег.

Само због слова ћириличног за кога тамо неки умишљени офтомолози и надобудни психијатри кажу да, уз све друго, има и мелемно својство, лековито и за чуло вида и за просветљење, за проход најгушћом тамом? Но, шта ми вреди о томе сад да ти зборим кад ти никад и не научи тачно и течно, са разумавањем и благошћу у очињеном виду, с миром у души да га прочиташ, читањем озарен и дознатим изнутра просветљен да будеш, како

би без теретног греха у души својој сада тако пуштошној, увек и у вјеков свуда мудрошћу, бистрином осмехнут могао ходити.

Али, ја се сећам где сам и кад сам, коме сам и зашто сваки примерак тих својих књига потписао ћиричним аутограмом, с вером у светлост времена будућег неком завештао, даровао их, братски, с љубављу, или срдечно, друкчије и не иде. Пламена тог у коме изгореше и моје у гомили неприметне, сићушне, тако тањушне, анонимне, и на пакленој ломачи у нечујности постојане ћириличне књиге, огња тог и цика у њему одавно нема. Громовним треном оним кад се небо са земљом састави, угасише га силни плускови, блескови и олује што нас стигосе са свих страна латиничног света.

Нема га, али ја и сада у њему горим. Мене и сад жестином пече и дубином непробола несносно боли сећање на твој пир чистиштем. Пече ме и боли свако оно у безуму убијено слово од моје душе што у пламену, попут ноћног лептира кад слети на уличну светиљку, тада на ломачи, прибуђењу из тихости, из немости и невидела, само зацврчи. Тим треном пакленим би и видније и гласније него што је икад било, јер то тиховном слову, као ни лептиру, никад и не приличи.

Ја, који сам од тада само жива жерава испод пепелишта после ломаче олујом у свим правцима разнете, ја не забораваљам. Нити праштам. Неко други је за то надлежан. Неко који је за све, па и за свако спаљено слово, овлашћен да чисти.

Давид Кеџман Дако

МИЛАН ДУЈМОВ

Срби у Пантелији

Назив насеља – манастир Св. Пантелејмона

Поред данашњег насеља Пантелије (Дунајувароша) постојао је на оближњем дунавском острву манастир који је био посвећен Св. Пантелејмону. По свему судећи, манастир је био грчки, а подигнут је за време владавине Св. Иштвана (1000–1038), првог краља Угарске. Манастир је био византијског обреда, а основан је пре великог раскола 1054. године. Први писани извор о постојању поменутог манастира датира из 1238. године (мада не у оригиналу него тек у препису из 1398. године). Ова повеља нас обавештава о власништву земљишног поседа око Пантелије. Село и манастир припадали су породици Андорнок, о којој поједини мађарски историчари претпостављају да је оригинално била грчка фамилија Андроникос. Поменути породица је добила земљишни посед лично од владара Светог Иштвана. Претпоставка о пореклу породице Андорнок може бити исправна, пошто је манастир Св. Пантелејмона био православног обреда. О томе да је оснивач манастира и велепоседник Пантелије био пореклом Грк-Византинац, потврдно говоре и пронађени византијски златници у Пантелији, који су били у употреби за време византијских царева Никифора Трећег (1078–1081), односно за време Теодора Ласкара (1204–1222). Према томе, све ће бити да је овај манастир остао православан и после Великог раскола 1054. године. Претпоставља се да је разорен и угашен за време Татарске најезде 1242. године. По свему судећи, насеље Пантелија, мађарски – *Pentele*, названо је по манастиру Св. Пантелејмона. Властелинска тврђава подигнута од дрвета била је изграђена управо на оном локалитету где ће касније бити подигнут српски православни храм. Међутим, тврђава је такође била уништена приликом монголске најезде. Иако је манастир угашен, успомена на Св. Пантелејмона ипак је сачувана, па отуда и српски назив самог насеља – Пантелија. Постоји и цртеж о поменутом манастиру. Он се налази на мапи и представља рад ђака Лазара из 1528. године. Пошто је цртеж урађен много година касније, за сада остаје нејасно колико је Лазаров цртеж успео да прикаже првобитни облик српског општежитија. Други проблем је веродостојност самог цртежа. Питање је да ли је ђак Лазар тачно нацртао манастирски комплекс? На основу тог цртежа установљено је да је сам манастир подигнут поред једне куле – стражарнице из римског доба. Сам храм је зидан у облику базилике, а на западној фасади су исклесана три прозора. Са јужне стране се налазио манастирски конак који је био много нижи од храма. Конак је, изгледа, имао непосредан улаз у цркву. Остаци манастира су порушени 1903. године, приликом регулисања тока Дунава.

Пантелија – српско насеље

Не зна се поуздано када су Срби први пут досељени у Пантелију. Наиме, у турским пописима – тефтерима из 1546. и 1559. односно из 1562. године, не налазе се српска имена, тек мађарска. Насеље је касније расељено. Поново је насељено тек око 1620 – 1630. година. Претпоставља се да су нови становници били Срби, досељени са Балкана.

Српске породице у Пантелији

Према попису из 1696. године, следећи српски домаћини су живели у Пантелији: Јанко Штета, Андреја Перчинко, Новак Тарничан, Радан Дујаковић, Субота Палковић, Његомир Карашаласац, Милош Радуловић, Добросав Скендер, Милисав Скендер, Стојић Ференчевић, Мишо Јеленчењ, Милош Мали, Стојко Дујаковић, Радојица Естергонија, Радујко Церни, Јурица Чурчија, Главаш Микали, Божо Милатовић, Стојан Бошњак, Димитар Богдановић, Милинко Палковић, Старац Вукимир, Борко Пантелинац, Вук Мали, Радојица Иљо, Радујко Сентиванац, Милончењ Тарничан, Вуин Тарничан, Станко Липовац, Радосав

Мајинчић, Радосав Петковић, Радосав Халас, Марко Халас, Живан Екмендин, Марко Грубешић, Михаљ Катановић, Остоја Вукић.

На основу презимена можемо установити да су неки од становника Пантелије придошли из околних насеља као што је Тарнок (Тарничан). Чак тројица су забележена са тим презименом. Остаје неразјашњено да ли се Станко Липовац доселио из барањског насеља Липова, што се да претпоставити, или је пак пореклом из удаљеније Липове, из околине града Арада. Радојица Естергонија засигурно је био пореклом из Острогона. По нека презимена упућују на занимање појединих домаћина. Тако Радосав и Марко Халас засигурно су били рибари, односно халаси, док је Јурица Чурчија био ћурчија, односно израђивач одеће од коже.

У попису из 1701. године забележено је да су становници Пантелије Срби, који се стално селе. У другом попису из 1702. године пописивач бележи да су Срби у Пантелији за време Турака плаћали порез османском султану и турском спахији, па чак и бившем хришћанском велепоседнику!

Године 1715. број опорезиваних глава износио је 28, што упућује на мањи број породица у односу на стање 1696. године. Уочљива је и разлика у презименима Пантелијаца, но, и надаље наилазимо на имена домаћина који су пописани приликом првог пописа из 1696, а такође и 1715. године. Међутим, српско становништво Пантелије скоро је у потпуности измењено. Мада је пописивач очито погрешно записао поједина презимена, ипак засигурно можемо тврдити да се ради о Србима. Новак Тараца у попису из 1696. је истоветан са извесним Новаком Тарничанином који се налази у попису 1715. године. Уместо Радојице Естергоније пописан је извесни Михајло Остроголић. Очигледно је да су поједине породице досељене из Чобанца, као што је фамилија Радомира, Тиоса и Илије. У попису из 1720. године број домаћина са презименом Чобанчанин, односно Чобанкај, порастао је на седам душа, а то значи да је процес сеобе појединих српских породица из Чобанца у Пантелију настављен. Исто тако појављује се презиме Перкатај, Адоњи, Вењими, Вуковари, Ерчи, што такође указује на досељавање српских фамилија из околних места. Тако се у Пантелији насељавају Срби из Перката, Адоња, Јерчина и Вењима, па и из удаљеног Вуковара. Пошто сви имају српска имена засигурно можемо тврдити да се ради о припадницима српског народа. Становништво Пантелије до половине 18. века постаје устаљено, без већих досељавања и иселавања. Српска етничка доминација ће се изгубити досељавањем мађарских и словачких породица током 18. века.

Брачни односи Срба у Пантелији

У првом раздобљу (1752–1799) број склопљених бракова у пантелијској православној цркви износио је равно 200 случаја. Очито да се ради о најбројнијем периоду склапања српских бракова. Као што је то случај и у другим парохијама, тако је и у Пантелији уважаван обичај да се венчање обавља у парохијској цркви одакле невеста потиче. Једино се у оним случајевима одступало од овог устаљеног обичаја када се радило о удовици која се поново венчава, или пак оном приликом када у невестином насељу није постојао српски православни храм. Такав је био пример Перката, односно оближњег Фелдвара (Дунафелдвар) из првог периода пописа. Наиме, фел-

дварски верници су све до подизања светог храма у Фелдвару 1787. године, припадали пантелијској парохији. Фелдварски православни који су већином били грко-цинцарски трговци склапали су бракове са својим сународницима, махом са трговачким породицама чак и из удаљенијих места као што су Нови Сад, Острогон, Тоткомлош, Мишковац (Мишколц), Весприм, Шиклош, Шолт. Међутим, у овом првом разматраном раздобљу долазе и Срби младожење из удаљенијих крајева попут Горње Нане, Медине, Кећа, Грабовца, Хидоша, Батосека, Сечуја, Шумберка, Козара, Мечке. Ова интензивна веза Пантелијаца са српским насељима у северној Барањи и Толни знатно ће ослабити почев од почетка 19. века.

Изградња српског храма у Пантелији

Не зна се поуздано када је подигнута прва српска црква у Пантелији, мада први извор о месном православном храму датира из 1665. године, за време турске владавине. Тада је насликана и икона Васкрсења Христовог за епископа бачког Георгија, која је постављена изнад Проскомидије светог храма у Пантелији. Овај датум се у потпуности поклапа са мишљењем мађарских историчара који тврде да су Срби насељавали Пантелију почев од 1620. или 1630. година. Међутим, усмено предање пантелијских Срба, указује на то да су месни Срби испрва посећивали манастир Св. Пантелејмона на дунавском острву. Када је прелазак преко Дунава до манастира постао отежан, поготову у зимском периоду, тек су тада почели да зидају свој храм. Он се и данас налази на истом месту. Ово предање је, наводно, забележено и у једној црквеној књизи пантелијске парохије, вероватно у Летопису. Нажалост, ова књига је изгубљена током Другог светског рата. По другом народном предању Срби у Пантелији су настањени око 1439. године. Писмени докази за ову тврдњу не постоје. Садашњи храм у Пантелији подигнут је 1786. године, мада засигурно можемо рећи да је српска заједница у Пантелији имала храм већ много раније. О томе нам сведочи и запис епископа Дионисија Новаковића у матичној књизи крштених пантелијске парохије из 1752. године. Запис је писан на црквенословенском језику. Овде доносимо препис текста савременим ћиричним писмом: „1752 го М(јесеца) Марта 8. Сеј протоколон повеље устроити и положити Преосвешћениј Г(оспод)ин Дионисиј Новакович Православниј Еп(ис)к(оп) Будимскиј Столнобјелградскиј Сигетскиј Сечујскиј и мухачкопољскиј во храмје иже во с(в)јатих оца Нашего Николаја Архиеп(ис)к(оп)а Мирликијских Чудотворца, иже о Пантелиј...”

Други запис који је уклесан на северној страни мермерне часне трпезе у светом олтару пантелијског храма, сведочи да је часна трпеза освешћена 20. децембра 1785. године. Претпоставља се да се ради о датуму подизања новог храма који је освешћен 1785. док је торањ дозидан тек 1786. године. Градитељ храма био је новосадски мајстор Мартин Ковачовски. Иконе иконостаса пантелијске цркве је насликао Теодор Симеонов Грунтовић са својом зографском дружином 1770. године. ■

Српска црква у Пантелији (Дунајуварошу)

НИКОЛА ЛАСТИЋ

Враголије

Што ме љубиш
љубиш погледом
несташним,
Незнанко згодна,
лепршава,
у румен пролећа
обучена?

Што ми
украде мир
самоће,
слатким укусом
бременит,
варљивом,
незрелом крвљу
сновиђења?

Куда ме
ходом отменим,
Еуридиком,
од злата јабуко,
мамиш,
златним летом
паунице?

ДРАГАН ЈАКОВЉЕВИЋ

Дрво и човек

Ни корен
што граби
и хвата се
за дубине таме;
ни кора
којој твоје урезано име
не могаде ништа;
ни гране
кроз које струји живот
садашњих, бивших и будућих,
нису ништа
до убоги сведоци
једног постанка,
трајања
и оног што наступа
кад вихор прође.
Не знам
како дознати
шта ће понети
и куда, кад једном крену.
А поћи ће.
И не знам
хоћемо ли се препознати
кад, наред пута у нигде,
угледамо једно друго,
сличне по свему,
од постанка.
Дрво и човек.
Одвек једно,
никад
заједно.

ЈОВАНА ВЕЧИЋ

Тетовирани вез

Чекаш нас на другој страни
држимо карту наопачке
и нећемо пронаћи пут
Џепароши ивичњака нуде
своје игласто мастило
и нови слој коже
разголићено цвеће нам лежи
на бутној кости
и цитати познатог песника
Никада нећемо стићи
јер је занимљивије потопити
наше расцепкано лице
у мутну воду Дунава
него на другој обали
служити оне који прљају
пукотине тектонских плоча
зарђалим ланцима
Нудиш им колаче и кафу

Држимо ти огледало
у којем се не препознајеш
ту где садимо геометријска
срца у наду
да ће се једном покидати
пупчана врпца
Рекла си да ако не научимо
да везујемо пертле
не можемо поћи у школу,
зато смо дипломирале
развезане
поломљеног лица

ДАВИД КЕЦМАН ДАКО

**Самотник
(При мисли о повратку
снежним врховима)**

Касно се враћаш.
Град препун сна и смрти.

Из тебе,
у маглу све гушћу, цвилећи,
мили разводњена тишина.

Добро вино, куван кромпир,
кајмак и сир, мириси и гласови
остављених тамо где увек припадаш,
у тајној мисли: – Да ли је могућ повратак
снежним врховима?

Тешким кључевима,
од поплаве, од ватре, од преких речи,
скриваш топло гнездо шарено.

И уснућеш, самотник,
без жеље за откуцајима праскозорја.

ЂОРЂЕ НЕШИЋ

Прозор кроз који Дунав тече

Једном, ако се размрсе нити
и пораз престане да пече,
кад мине све, да ми је бити
прозор кроз који Дунав тече.

Па да кроз мене поглед оде,
у зору када сунце гране,
преко широке плаве воде
до тополика с бачке стране.

А увече, када се згусну,
на мени капи бивше паре
да ми, пре но што мирно усну,
дечји прсти цртају шаре.

Да ми је бити, бар једно вече,
прозор кроз који Дунав тече.

МИЛАН ЂУРИЋ

Чекање

Изгулих поглед да видим кроз даљ,
док укротитељ призмом ме тера.
Низ трепавице као мачка да вребам,
ил' да се вратим дубље испод чела?

Силуете у растуку машу небом,
усхићени мрсе им се крици,
опоздрављају време које стоји
и с ветром лутају им мисли.

Губим дах док ловим дане своје,
у стопу пратим планету како бежи.
Бушим рупу у празнину, тучем.
Чекић ми се чини много тежи.

Крилом би да прхне мисао кроз зрак
Језиком у реч окована да се измигољи.
Страх је да је не прогута мрак,
Стиснутих зуба, чека, оклева, стоји.

ЗОРАН МЕСЕЛЦИЈА

Трагови

Данас додирних предворје пакла
дош'о сам преда њ животом голим

Шта ће ми трице од шареног стакла
кад друге за срећу морам да молим

Да борба у вама са сумњом је иста
по очима вашим тек могу да слутим

А невиност ваша к'о пахуља чиста,
док грешан пред вама – посрамљен ћутим

Зато к'о ловина – рањен у бегу
ја предајем живот ловцу у руке

Остављам крвав свој траг у снегу
праћећ' тај траг да скрати ми муке

РАДИВОЈ ГАЛИЋ

Чујем твој глас

Чујем твој глас Господе
и позив твој ми у срцу одјекује...
и ја бих да кренем, господо,
али ме ноге не носе,
заглавих се у блато и окове,
греси моји снажно држе ме,
а свет отуђен, неће да ми помогне.
Нико да чује, нико да види...
Све заклања грм и дим ратова.
Ја чујем господо, како анђели поје,
али ми судбину неки људи кроје...
Помози Боже,
Снажан је напад врагова...
Све прекрива, грм и дим ратова...

ГРГА ОЛАХ

Судбина од пепела

Улице града љуљале се уморно,
Ходали смо кроз поцепану досаду сунца
Пружали руке ка вину, кад из магле засветли
Осмех као роса,
Зенице плаве заталасаше на обалама ноћи...

Ишчезла си кроз чашу,
Као пијани лептир
Улицама града је вејала немирна белина снега,
Трамваји су вукли своје благо
И срце моје за собом...

Скрила си се у тихој шетњи, у звиждуку ветра,
Ал су се речи прошуњале кроз тајанствени
осмех,
Речи су поскакивале на чашама кафане,
Милујући поглед у међави додирнуше се у
чудесном јоргану
И отпливаше у загрљај зоре

И опет смо тихо ходали у сумраку
Држећи чврсто крила судбине од пепела
До прекратког пољупца...

Фотографија: Ђорђе Шибалин

ДАВИД КЕЦМАН ДАКО

На таласима снова

Ликовне метаморфозе Споменке Путник

Споменка Путник

Судећи надасве по ликовном концепту, по тематском опредељењу и начину рада, свему томе и примереној доследности у настојању да потпуном преданошћу игри у лавиринту богатог спектра боја, свој интимни, дубоко скривени унутрашњи свет, најпре пред својим а потом и пред другим, ко зна чијим оком, учини ако не потпуно реалним а оно могућим, сликарка – аутодидакта Споменка Путник (родом из Новог Сентивана у Мађарској) издвојила се из света сликара аматера за које је махом карактеристично да више подражавају оно у свету сликарства давно виђено него што меју да по властитом нахођењу, на свој начин, потврде стваралачку индивидуалност, дар и вештину да оно што дубоко у себи осећају испоље у самом процесу настајања дела. Управо то (и тако) ова сликарка и чини, остављајући утисак да се говорећи језиком боје поверава белини платна.

У погледу концепта дела чита је склоност апстракцији а што јој широм отвара простор слободнијег испољавања властите емотивности на којој, иначе, почива богата асоцијативност, нада све метафоричност њене слике. Избегнута је свака сличност са оним из света реалног а што би њено дело могло да учини илустративним и да у тој сличности са већ постојећим тражи упориште смисаоности властитог бављења уметношћу. Логично је, дакако, питање како је тако шта уопште могуће, то сликање – предавање бојама, без погледа у стварносно, у реално.

Сликом предодба њеног интимног света, поглед изнутра, са ослоном на оно што њен стваралац носи као последицу већ доживљеног, свеједно да ли болног, теретног, невољног, трауматичног, али битно је да је сликом траг, одраз, одсјај, све са трагом оног ка чему сликар тежи, за чим жуди, у шта верује, чему се нада... Отуда и такви призори пред којима ишчезавају упитности да ли је све то сликом видљиво доиста и реално или измаштано, стварно, или је из снова изнето. Унутар оквира (асоцијација на затворен прозор), а иза „крста кончића” или иза средишта златног пресека (призор у слици под називом „Тренутак маштања”) све је у ликовним фрагментима, делови могућих зидова ко зна кад и како разрушеног, растуреног дома, летеће плоче, крајичци крошњи, све лебди, вртложи се, трепери између небеских плавети. Чег све сликом нема, али најчешће то и није само једна слика него мозаик, омнибус остварен као попреште настојања да се у свему што се притом осећа пронађе склад између свих супротности од којих је саздан и сâм живот, од којих је и човек чија је највећа и неодложна обавеза да издржи своју пролазност, да стоички подноси свој живот не само с другим, већ најпре живот са собом какав јесте.

Реч је о експресивној апстракцији коју подстиче снажна емоција, какву може да изазове осећање немира или радости, притајена стрепња, тиха сета или тешка носталгија, потреба за тишином или страх да се нечијим лукавим оком открије жељом већ зачет пут ка нечем тајном, а што се већ осећа као једини пут самоизбављења од понора који се осамљенику све више приближава и као да већ губи дах, као да светлост пред њим у неповрат ишчезава.

Такве и њима сродне асоцијације, уз њих и такве мисли се јављају при суочавању са ликовним делима Споменке Путник, наспрам слика више него симболичног именослова: „На таласима снова” - слика / призор из подводног света који се да видети уобразиљом при могућем погледу из подводне дубине, погледом дављеника или рониоца ка небу коме поринућем ка дну теже падом разбуђени мехурићи. Или дело „Неодсањани сан”, слика у којој такође примат имају кругови, подводни мехурићи. Уз зелену боју (боју живота), ту је и површ још недовршеног облича које се показује разделом између два недовољно удаљена света од којих би сваки да буде само један и једини. „Гордост” – слика на којој траје вечни сукоб светлости и таме, а у сваком њеном фрагменту су видљиви трагови, таласасте линије, спирале, вертикале, пулсирајућа безобличја која се иза сваког трепета оком чине посве новим и слика као да је жива. У низу слика које снажном експресивношћу такође остају у трајнијем сећању је и дело под називом „Тренутак рађања”. Слика снажне метафоричности (као да то застрашујући, ватрени метеор лети бескрајем, ка дну – отвору пламеном захваћене утробе) и оваквом призору посве супротно асоцијативно и лириком прожето дело под називом „Визија”. Магична слика – одраз тежње за хармонијом, за тишином и спокојством.

У до сада оствареном опусу сомборске сликарке Споменке Путник има слика недовољно конкретног назива, а што, верујемо, настаје када ни сама није довољно сигурна при самоупитности или зачудности: „Откуда то сада пред мојим оком? Шта ми се то догађа кад ми се више и не да да је учиним довршеном? Зашто нагло мењам расположење..?” О томе, уз све друго, сведоче судари, а не прожимање хладних и топлих боја, одлазак из једне у другу крајност, из прозрчане светлости од топлих боја у свет згомилане, непрозирне, суморне, депресивне таме. Сликом, бар у знацима, затомљени свет интима, реалношћу потиснут од могућности видела, дубоко у немост.

Речју, Споменка Путник је од оних сликара који успевају да синтетизују свет реалности и има-

гинације, стварносно и измаштано. Њиховим сажимањем у један доживљај настаје нешто сасвим треће, никад унапред знано. Све је то непосредни одраз промишљања и дубоког осећања властитог битка, доживљаја себе у свету који не осећа довољно својим, уз себе присталим, и отуда такав немир боја, таква вртложност сликом, такви светлошћу прожети кругови и круговања. Отуда и толика сликом енигматична метафоричност, асоцијативност а што посматрачу отвара могућност да слику сâм доврши оним што емотивношћу изазове у нама будећи сећање на властити живот. На оно какви доиста јесмо, а пре слике не би никог и не би нечег у коме би се у таквој реалности и сами препознали без осећаја опасности да ћемо тим самоспознајним тренем изгубити сигурно, чврсто тле под ногама. Интима је наша оаза, наша тврђава.

Тражи ли се заједнички именоватељ, а тиме и могућа одгонетка на оно што слике, композиције, обојени цртежи, уља на платну Споменке Путник, сликарке за коју је карактеристично интуитивно осећање, тиме и такво доживљавање света, најподеснија је реч преображај или метаморфоза. Уз готово сваку слику подесном се чини (и као да је невидљивим мастилом већ написана) мисао: „То сам ја! Огледни се! Можда ће ти бити лакше!”

Октобар, 2023, у Сомбору ■

Реализам

- Буразеру, ове године имамо занимљив материјал из књижевности.
 - Зашто мислиш?
 - Млатимо реализам.
 - Зашто је то занимљиво?
 - Читаћемо Ану Карењину.
 - И?
 - Та је варала мужа. Па ако је то описано реалистички...
 - Опа!
 После часа гужва у школској библиотеци:
 - Молим Ану Карењину. Илустровану!

*

- Да? Па то је супер! Треба само да испричам нечији живот па ћу и ја бити реалист! С пола мук, брате! Ево: тип се родио врло млад... чекај то је глупост...
 - Није само глупост него није ни тачно.
 - Зашто није тачно?
 - То ја не знам, ради се о твом јунаку. Али ниси нам рекао како се тип родио, и зашто, капираш...
 - Не баш...
 - Па ко су му били родитељи, како су они рођени, ко су били њихови родитељи... и тако даље. Ако хоћеш да будеш реалист, мораш све редом, реално, баш као у стварности.
 - Онда ћу пошизити. И ја, и они који ме буду читали.
 - Не брени: нико неће хтети да чита твоје идиотизме.

*

Ако су руски реалисти изашли из Гогољевог шињела, онда је Атанацковић изашао из Видаковићевог офуцаног реденгота (мушког капута, обично црне боје, с дугим пешевима и позади разрезан).
 Зашто је Видаковићев реденгот био офуцан? Зато што је Видаковић живео у оскудици (издржавао се од продаје својих романа, а ма колико били они популарни, српска публика још није била тако многобројна да би се писац обогатио). С друге стране, његови романи су били и књижевноторијски офуцани: европски роман је тада већ ишао сасвим другим стазама. Први корак на тој стази код нас учинио је Богобој Атанацковић.

*

- Шта ти је то што певаш? Оно... „премењуваш“?
 - То је, како бих ти рекао...
 - Реци српски!
 - Важи: „премењуваш“ је српски... стриптиз!
 Тајац потом:
 - Па добро, људи, зашто ми лупетамо о конзервативизму и патријархалној заосталости, кад се ова, видиш... премењува!
 - То, батке, пригушено ври и крчка, те одједном... бам! То је то.

Петар Милошевић
 (Из уџбеника књижевности 11. разреда српске гимназије)

Вредна монографија о проти Михаилу Крунићу

Др Предраг Мандић: „У служби цркви и народу“, Самоуправа Срба у Новом Сентивану, Нови Сентиван, 2023

У новембру месецу ове године из пера др Предрага Мандића објављено је веома вредно издање о животном путу протојереја-ставрофора Михаила Крунића, дугогодишњег пароха у Новом Сентивану. Двојезична српско-мађарска монографија садржи више поглавља о животу проте Крунића, а обogaћена је и бројним фотографијама. У првом поглављу „Биографија Михаила Крунића“ дознајемо да је рођен у Бечу далеке 1920. године. Отац му беше лађар пореклом из Градишке, а мајка из чувене сентандрејске породице Антоновић. После завршетка основне школе завршио је Богословију у Сремским Карловцима. Прво је постављен за учитеља у Новом Сентивану (Новом Светом Ивану), а од 1946. године постављен је за пароха поменутог банатског места. Сентиванску парохију је верно служио пуних 59 година. Са својом попадијом Анком Бабушков изродио је троје деце. Упокојио се 2005. године, а сахрањен је на сентиванском гробљу.

У другом поглављу које носи назив „Из »Записника Српске православне црквене општине«“ можемо сазнати много детаља из живота парохије у Новом Сентивану, као и о животу српске заједнице овога насеља, почев од 1945. па све до 1996. године. Један од најзанимљивијих поглавља јесте: „Записи у »Летопису српске православне парохије Новисентиванк““. Овде прота Крунић осим вођења записника црквеноопштинских седница забележио је и своје мисли, а често и свој критички став о појединим питањима живота српске заједнице и то не само у Новом Сентивану. О томе аутор Предраг Мандић пише овако: „...ујек је био човек снажног интегритета, ерудиције, бритке и јасне мисли, који није крио своје мишљење, ставове. Па чак и онда ако су они били супротни мишљењима својих црквених надлежних...“

Следеће поглавље носи назив „Почасни грађанин Новог Сентивана“, у којем нас аутор обавештава да је прота Михаило Крунић изабран за почасног грађанина свога места 2000. године. Наиме, проти је за дугогодишњи рад на пољу унапређења друштвеног, привредног, научног, културног и верског живота додељена ова угледна повеља.

Поглавље „Сусрет са светињом над светињама“ описује поклоничко путовање протојереја-ставрофора Михаила Крунића у манастир Хиландар, које је парох сентивански доживео као велики духовни доживљај.

Следећи део издања „Породица као светиња...“ Мандић посвећује опису свештеничке породице проте Крунића.

У поглављу „Мисли проте Михаила као путокази“ наводе се мисли, мудрости, путокази новосентиванског пароха. Тако прота Крунић о свештеничком позиву вели овако: „Свештеник са народом треба да има контаката, то јест, да са сваким подједнако разговара, не правећи разлике. Свештеник треба да буде пример у погледу пружања љубави, треба да спаја народ, да мири ако затреба. Треба да сузбије несугласице. Човек треба да воли свој народ, међутим, мора да поштује и остале народе. Не треба правити разлике. Боље је живети у миру, сложи, поштењу“, па додаје још и ово: „Свештеник не сме да бежи од народа – свештеник треба да је са народом.“ Прота је понекад и према свом народу имао критички став: „Наш народ не полагаје много труда и много љубави према својој вери, као

што је то некада било, која га је спасла да се не асимилира и не утопи у други народ који га окружује. Могу рећи да није само омладина крива, нису само млади криви, него је крив онај комунизам, који нас је задесио и диктирао нам тако рећи живот. Узрок данашње ситуације је и укидање вероисповедних школа.“

Веома важан део ове монографије представља мишљење, суд и осећање појединих угледних људи овога краја о проти Михаилу Крунићу. Тако су забележене речи дугогодишње учитељице Јелене Марковљев-Веселиновић из Новог Сентивана, па Ирине Рус из Деске, као и Боривоја Руса, културолога и новинара из Деске.

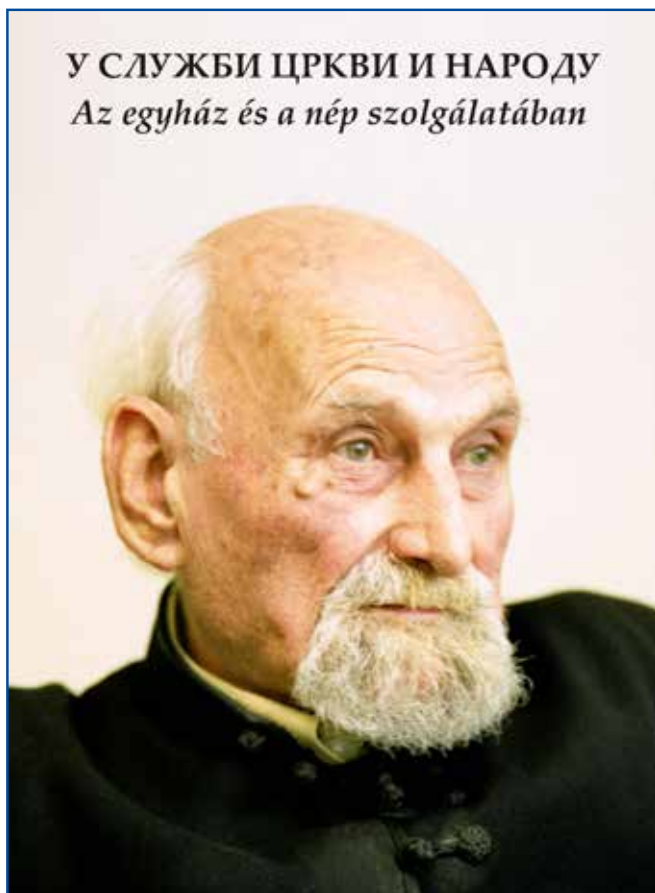
Веома важан догађај у историји малобројне сентиванске српске заједнице јесте да је трг, на којем се налази месна српска црква, 2020. године назван по Михаилу Крунићу.

Предраг Мандић је новинарском вештином саставио ово сваке похвале вредно издање које је одлично превела на мађарски Јања Живковић. Издање су материјално подржали Уред премијера и Фонд „Бетлен Габор“.

Овом приликом доносимо одељак из Поговора аутора др Предрага Мандића:

„Није лако присетити се протојереја-ставрофора Михаила Крунића. ЧОВЕКА, који је цео свој живот посветио Цркви и народу! И баш зато, приводећи крају студију, аутор моли извињење од Читаоца, јер ће свој скроман писани осврт на један богат садржајан животни пут, састављен од мисионарског рада и свештеничке одговорности, заокружити на неуобичајен начин. Изношењем својих емоција. Јер, свештеник, о којем пише, крстио га је, венчао, чак и његовог сина крстио! И зато је тешко писати о Течи! Вољеном и поштованом Тетку, који се често пута шалио са мном, био ми својеврстан узор, подучавао ме, саветовао, подржавао и усмеравао... Својим речима, које су увек имале посебну тежину, јер је био и остао доследан хришћанским начелима, вери Светог Саве и својих предака. И истини. »Добар свештеник је онај, који служи и народу и владици, али само у мјери у којој је то сагласно са служењем Богу. Добар свештеник поштује и воли и народ и владику, али он гледа у Бога и служи Богу, не плашећи се ни народа, ни владике...«“

Милан Дујмов

Студија о српској цркви у Новом Сентивану

Светомир Миличић – Светислав Рајшић: „Храм Успенија Пресвете Богородице у Новом Светом Ивану”, Српска православна црквена општина и Парохија Успенија Пресвете Богородице Нови Свети Иван – CopyPrint Subotica, Нови Свети Иван, 2023.

Студија под насловом „Храм Успенија Пресвете Богородице у Новом Светом Ивану” од 155 страница, благословом Њ. П. епископа будимског Г. Лукијана, објављена је поводом 170. годишњице постојања новосентиванске српске православне цркве.

Циљ, тачније, основна намера аутора – протонамесника Светомира Миличића, пароха дешчанског, администратора новосентиванске парохије и Светислава Рајшића, доктора библиотекарства и црквених наука, пуковника полиције и управника Окружног затвора у пензији – како то пише и на стражњем омоту издања јесте „да прибележе и на једном месту прикупе тренутно доступне податке о историјату цркве, као и појединих српских институција, попут касина и школе. На жалост, подаци о историји Срба и њихових установа у Новом Светом Ивану су веома скромни и често тек посредни. Треба имати у виду чињеницу да је у пожару, током Мађарске револуције 10. марта 1849. године, изгорео стари храм и целокупан Архив Црквене општине, тако да најстарији записници са седница и летописи датирају тек из 1877. године.”

Управо поменути извори – Записници и Летописи – послужили су као главни архивски материјали за изучавање и приређивање студије о храму у Новом Сентивану, или, како и у самом наслову стоји „Новом Светом Ивану”.

Светислав Рајшић је открио да је он лично имао неколико мотива за рад на студији. С једне стране, његови корени воде из Новог Сентивана! Други мотив – како рече – била је чињеница да је он историчар Цркве. Признао је да се већ дуги низ година бави изучавањем цркава у Аустроугарској монархији, првенствено оних које су грађене у Војводини.

Баш зато, бавити се трагањем, истраживањем историјата српске православне цркве у Новом Светом Ивану, представљао је нови изазов, којем се није могло одолети.

И протонамесник Светомир Миличић, парох дешчански, администратор новосентиванске парохије изразио је своје задовољство што је у сарадњи са Светиславом Рајшићем, настала студија, посвећена 170. годишњици српског православног храма у Новом Светом Ивану.

Духовни пастир новосентиванских, дешчанских и вашархељских Срба је открио да се ове године навршавају и скромни јубилеји, за њега посебно

важни: двадесет година од рукоположења за ђакона а затим и свештеника, односно, петнаест година откада администрира у новосентиванској парохији.

Прота Миличић је нагласио да је сматрао важним да се и о новосентиванској српској православној цркви и парохији објави мала студија, која ће дати увид у живот и рад црквене општине, обезбедити преглед историјата светиње која се налази у самом центру села и представља један од драгуља насеља, надомак Сегедина.

„У књизи је описан не само настанак, опстанак, развој и до сада изведене две велике обнове храма, већ и целокупан друштвени живот српског живља у Новом Светом Ивану, те су представљени подаци о насељавању Срба у Мађарској, о Новом Светом Ивану, о изгорелом старом храму, о изградњи и обнови постојећег храма, о имовини Црквене општине и Срба, о дародавцима, о ратним и међуратним дешавањима и оптацији Срба, о свештенству, председницима Црквене општине, црквењацима и проскурњачама, о српским учитељима, о Друштвеној касини, о знаменитим Србима, о православном гробљу и музејској поставци унутар храма.”

Аутори студије су са аудиторijумом поделили и неке специфичности, занимљивости, везане за верски живот Срба у овом насељу, које нису толико познате јавности... Штавише, наглашено је да многи подаци, који су сада угледали светлост дана, никада раније нису били доступни, тачније, никада нису обелодањени.

Било како било, издање представља још један драгуљ у издавачкој делатности Срба у Мађарској, на име, током последњих 10-15 година објављена су бројна издања, везана за историјат верских објеката, како храмова, тако и вероисповедних школа, а ова студија, свакако, обogaђује већ поменути серијал.

Додајмо и то да је књига у издању Новосентиванске српске православне црквене општине и парохије штампана у 500 примерака а објављивање драгоценог издања суфинансирали су Уред премијера и Фонд „Габор Бетлен”.

Предраг Мандић

„Из прошлости бременских Срба”, нови научни рад Милана Дујмова

Милан Дујмов: „Из прошлости бременских Срба”, Барањске свеске XX, главни и одговорни уредник др Предраг Мандић, Печуј, 2023

Ове године „Барањске свеске” славе свој јубиларни двадесети број, што је од великог значаја за српску културно-издавачку делатност у Мађарској. Др Предраг Мандић је, не жалећи ни труда, ни времена успео да својом неуморном ангажованости доведе до овог јубиларног издања серије „Барањске свеске”. Ваља истаћи да су бројеви поменуте серије умногоме допринели попуњавању такозваних белих мрља, слабо знаних појединости српске историје на овим нашим северним просторима, са посебним освртом на Барању.

Студија историчара Милана Дујмова управо служи тој и таквој мисији. Он се овај пут јавља једном веома занимљивом историјском темом о повести Срба у Бремену.

На почетку студије налази се неколико хипотеза о настанку и о значењу самог назива насеља који има неколико варијанти: Бреме, Бремен, Беременд, Берман, Брман...

„Насеље Бреме први пут се помиње у једној повељи из 1281. године”, пише Милан Дујмов, те у наставку даје опширан опис историјата уз навођење имена поседника овог барањског насеља, почев од властелинске куће Кан, па све до фамилије Шамбург-Липе.

У студији је наведено да се Срби у Бремену појављују крајем 17. века. О томе Милан Дујмов пише следеће: „По садашњим познатим изворима Срби у Бремену доселили су се за време Велике сеобе, мада

њихов број није нам познат, нити се они помињу у првом попису жупаније Барање из 1695/96. године. Није нам познато ни то, да ли су Срби живели у овом месту већ за време Османлија. Турски тефтери из XVI века кажу да су тада у Бремену живели Мађари. Према једном запису поједине српске породице су пристигли током 1697/98. године из Торјанаца, Кашада, Илочца и Бенге.”

У поглављу „Српско становништво у Бремену” налазимо на низ занимљивих података који се базирају на пописима становништва. Први попис где су наведени подаци о бременским Србима јесте онај из 1711. године где су забележена двадесет и два српска дома. „Према попису Срба у Барањи из 1711. године, Срби су се вратили [у Бреме] из жупаније Толне, где су се склонили на челу са својим кнезом Тодором Радојчићем”, пошто се „српско становништво убрзо разбежало за време Ракоцијеве буне (1703-1711)”, прецизира наш уважени историчар.

Први подаци о бројчаном стању српских становника Бремена налазе се у попису из 1772. године, где се наводи да је број српских домова био 56, а број српских душа 438. На основу табеле може се закључити да је то био уједно и врхунац броја српских житеља у овом барањском насељу. Од тада се број приметно постепено смањује. Мада се 1910. године број српских домова попео на 83, истовремено, број српских душа опао је на 352. Приликом последњег овде наведеног пописа становништва, учева се да је 1932. године у Бремену живео свега 31 српски житељ. Дакако, то је последица оптирања великог броја Срба из мађарског дела Барање у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца.

Затим Милан Дујмов набраја презимена и порекло појединих породица бременских Срба о којем даје посебан детаљан приказ и на крају свога рада. Потом прелази на топониме самог насеља и његове околине који су чисто словенског порекла. Дујмов приказује и развој националног састава села. Тако су још 1783. доминантни Срби, да би већ 1862. били у мањини.

Милан Дујмов у својој веома занимљивој студији издваја посебно место за свештенике и учитеље који су овде службовали, са посебним освртом на њихову вредну духовну и васпитно-образовну делатност.

И са овим драгоценим радом Милана Дујмова „Барањске свеске” настављају своју племениту намеру и мисију да се очува српско наслеђе на тлу данашње Мађарске.

Д. Д.

ПОВОДОМ 110. ГОДИШЊИЦЕ ОД
СМРТИ ПАТРИЈАРХА ЛУКИЈАНА
БОГДАНОВИЋА

Немири и дамари патријарха Лукијана

Беше септембарско предвечерје. Громогласан хук планинске реке Ахе разарао је све пред собом. Митска снага водопада незаустављиво је мамила поглед. Пенушави слапови дочаравали су чаробни осећај моћи, но, њихова необуздана енергија будила је исконски страх у души путника далеких просторастава. Безгранична енергија усковитлане реке надирала је из густих шума околних планина изнад којих су се назирали мрки облаци, наговештавајући невреме.

Бајковити Бадгаштајн са својим мостом, чистим улицама и велелпним здањем летовалишта, није тог 1. септембра 1913. године слутио немире и дамаре патријарха Лукијана Богдановића.

У пространој хотелској соби беше полутама. На интерзијом украшеном столу од ораховине владао је неред. Недовршено писмо, златан цепни сат, кутија „Веронала“ са просутим пилулама лењо су лежали у друштву епископских бројаница корално црвене боје, златног крста и панагије. У кревету, сав у зноју, у белој изгужваној кошуљи лежао је наочит, црномањаст човек неговане браде и бркова. Спавао је немирним сном. Патријарх је тешко дисао, као да је сваки нови његов уздах настајао под големим притиском млинског жрвња. Капи хладног зноја на челу и по разголићеним косматим прсима утркивали су се буновним слоговима: „Опрост... Опростите...! Не! Ни... ништа нисам скривио...! Праштајте господо... праштајте...! Није... није моја кривица... Пре...превара...!”

Патријарх Богдановић је у сну видео пространу и раскошну канцеларију угарског премијера у Будимпешти. Зид прекривен зеленом свилом, велики кристални лустер и високи прозори опасани тешким плишаним завесама са позлатом, деловали су прозрачно као да и нису од овога света. Изненада, пред њим се нађе мапа моћне Аустроугарске и велики портрет цара и краља Франца Јозефа, који је строгим погледом посматрао своје поданике.

Изненадни пламен шибаци и руменило жари „хаване“ обасјаше лице Кароља Куен-Хедерварија, министра унутрашњих послова. Шездесетогодишњак, мршави и високи господин, уредно подшишане проседе браде, одмахивао је дим цигаре. Док је седео у фотели с високим наслоном, презриво је посматрао лице патријарха Лукијана Богдановића. Црквени поглавар у црвеном епископском орнату, са драгим камењем опточеном панагијом и златним крстом на грудима, деловао је веома узнемирено. Седео је, с приметном нелагодношћу, са белом панакамилавком на глави.

Премијер Иштван Тиса, средње висине, помало отежао у салу, проћелав и са одважним брковима, стајао је код прозора леђима окренут према свима. Замишљено је посматрао тројицу Дунав и чипкасто здање Парламента на пештанској страни.

- Ваша екселенцијо, морам признати да сте ме дубоко разочарали... – започе изненада премијер не кријући свој презир.

- Господине премијеру, ни ја ништа мање нисам огорчен вашим поступком. Морам да вас подсетим да сте прошле године, у вези са укидањем наше црквене аутономије, мене лично преварили...

Изненађени премијер нагло се окрете према патријарху. Једва је смогао снаге да се контролише. Пре него што би било шта и успео да му одговори, патријарх га у томе предухитри: „Морам вам рећи, да сам због тога постао омражен у своје народу. А на митрополијском сабору одржаном у Новом Саду чак сам и проклињао...”

- Како се само усуђујете? – сиктао је Иштван Тиса. Напету ситуацију за патријарха Лукијана Богдановића одједном постаде неподношљива. На њему се уочавала непријатност као када се човек несмотрено угризе за језик. Куен-Хедервари је с нескривеном љу-

њом посматрао патријарха о коме је имао недвојбено мишљење да је Богдановић, уствари, првокласни шпијун Србије па чак и Русије.

- Зар ви мислите да без икаквих последица можете тако да се обраћате угарском премијеру? – узрујано му упаде у реч министар унутрашњих послова.

- Извините...! Верујте ми на реч, ништа лоше нисам учинио... – одговори, патријарх. У моменту му прелети мисао да није време да се превише супротставља чиме би могао себе, а што га је још више забрињавало, и свој српски народ у Монархији, довести у далеко тежи положај.

- А ваша реч.? О томе боље да и не говоримо... – добаши му крајње цинично Куен-Хедервари.

Премијер Тиса се одмиче од прозора и приђе радном столу на којем је владао беспрекоран ред. Лампа, телефон и затворени плишани досије.

- Дубоко сте ме разочарали... Као премијера, и као човека. Знате, угарска влада је 1908. године поздравила ваш избор за патријарха, црквеног поглавару свих православних поданика у Аустроугарској монархији.

Иштван Тиса из цепа свиленог прслука извади сат и баци поглед. Настаде кратка и мучна тишина. На трен прелете погледом овлаш по неком документу и не подижући поглед ка патријарху настави да говори.

- Ја сам лично веровао у вашу потпуну лојалност. Нисам никад ни посумњао у ваше обећање да ћете на престо будимских епископа поставити човека у кога можемо имати максимално поверење.

- Који нам неће чинити сметње – надовеже се Куен-Хедервари, посматрајући карту царевине.

- Ви, уместо тога да смирујете ситуацију... – настави Тиса.

- Али, то није... – прекиде га патријарх Богдановић.

Премијер је арогантно посматрао српског црквеног поглавару. Енергично затвори досије. Очито узрујан, безуспешно је покушавао да се прибере.

- Дозволите ми да завршим реченицу! – загрми Иштван Тиса. Настаде мук.

Лукијан Богдановић

Патријарха спопадоше жмарци. На слепоочници му се појавише капи зноја. Сваки трен учини му се дуг као век, а сваки уздицај као ломљење костију.

- Ви, уместо да смирујете ситуацију и да према нашем пређашњем договору господина Видицког поставите за епископа будимског, дозволили сте да уместо њега изаберу оног Зубковића! – јетко ће премијер Тиса.

- Уместо да чините све како бисмо ми, овде у Будимпешти, били задовољни, ви са својим Србима доносите одлуке онако како вам се прохте. Понашате се као држава у држави. Као да и нисте поданици његовог величанства Фрање Јосифа! – надовекао се Куен-Хедервари.

- Извините господо, али то уопште није тачно. Мој народ већ дуже од два века, и то мачем у руци, доказује своју верност према Угарској и кући Хабзбурга – узврати патријарх.

- Без обзира на све то, ваша неспособност је дубокопоражавајућа не само по вас лично већ и по нашу владу, овде, у Будимпешти.

- То нијам зависило од мене... – рече нешто тишим гласом увређени патријарх. На њему се јасно при-

мећивала исцрпљеност. Извади белу марамицу из цепа и поче да брише зној са лица.

- Него од кога? Зар нисте ви патријарх?! – прекоравало је Куен-Хедервари.

- Јесам! Међутим, по вековној традицији Православне цркве, ја сам само први међу једнакима и немам право да сам доносим одлуке...

- Немојте ме замарати са тим вашим источњачким правилима. Господине Богдановићу, овде се ради о политици. А зна се како функционише свет политике: „Јачи пас побеђује!” Требало је да буде онако како смо се договорили – нападао је непријатним тоном Куен-Хедервари и поново се ували у фотелју обавијен облаком дима „хаване”.

- Верујте ми, ништа скривио нисам... Праштајте, господо...! Да ли би се ова мучна ситуација некако могла изгладити? – рече скрхано патријарх.

Иштван Тиса уста од стола и стави руке у цеп. Примети замор на лицу патријарха и препознавши на њему знаке пораза, мирним тоном настави: „Ваша екселенцијо, ово се више не може поправити. Изгубили сте моју наклоност и поверење свих чланова моје владе.”

- А за то ћете ви лично морати да сносите последице. Уверavam вас да ће се оне ускоро одразити како на вашу црквену хијерархију, тако и на вашу паству – претрио је нешто тише Карољ Куен-Хедервари. Затим баци поглед на задовољног премијера и енергичним покретом угаси остатак цигаре у сребрној пепељари.

- Праштајте, господо...! – понављао је изгубљено патријарх Лукијан.

У мрачној хотелској соби зидни сат је избијао шест сати. Звук помало засмета патријарху Лукијану који се буновно враћао у јаву. Из даљине се зачу лавез паса. Тешко је препознавао околину. Задихан, обљивен хладним знојем, налактио се у постели и изгубљено гледао преда се. Учини му се као да остаје без ваздуха. Приђе прозору и дубоко удахну свеже предвечерне мирисе оближњих брда.

Бистра планинска река Ахе, која је надирала из мрких планинама притишњених крајолика, настањавала је своју трку испод градског моста. Звона бадгаштајнских цркава узалудно су покушавала да надјачају њену пенушаву рику.

Патријарх Богдановић је ужурбано облачно цивилно одело. Несмотрено је рушио све са стола. Падале су успомене и обијале се тупо о меке тепихе. Иза себе је остављао изгужвану постељу. Кашаљ завлада одајом. Не закључавајући врата, журно напусти собу и сјури се низ мермерно степениште. Патријарх Лукијан, у несређеном цивилном оделу, помуњеног погледа, тетурао се према излазу. Чинило се као да никога и не примећује.

На његовом лицу зацари нека чудна одсутност и жеља да што пре побегне из хотела.

На једном од столова, одмах поред француског прозора, лежаше рукавице од јеленске коже, са утиснутим жигом приказа змије. Тајанствена мушка рука лагано их подиже.

У коси патријарха Лукијана затрепери олуја. Његов поглед је срљао по претећој реци Ахе. Зачу се грмљавина и оближње планинске обронке поче да шибати густи киша.

Њену силвитост надјача дахтање митроносног господара. Лукијан Богдановић је незаустављиво газио по опасно клизавом стењу. Његову усамљеничку појаву осветљавале су небеске муње. Посрну, паде, подиже се и настави да се пење уз литицу мрке планине. Приликом једног поновног блеска, кожна рукавица са мотивом змије изрони из таме. Рука непознатог човека чврсто је држала камен. Муња, грмљавина. Оргија олује и кише.

Патријарх застаде на самој ивици провалије. Подиже лице према стравичним небесима. Дубоко дахтање, измоджено и изгребано лице би нан трен обасјано. Широко раширеним рукама, попут разапетог Христа, под том светлошћу обрати се Богу:

- Елои, елои лама савахтани? Господе, Господе, зашто си ме напустио?

И окрете се истога трена. Његово лице прекри ужас. Урлик кроз грмљавину и стравичну буку олује. Патријарх се стропоштао у провалију. Река Ахе га шчепа и однесе са собом. У левој шаци незнаног мировао је крвави камен.

Те кобне олујне ноћи наста тајна која ће заувек остати без правог разрешења. Пролазиће нараштаји, опхрвани њеном недоумицом, а судбина им неће дати да се утеше валиним одговором.

Драгомир Дујмов
(Одломак из романа „Воз савести”)